

POWIAT CZARNKOWSKO-TRZCIANECKI

Hanna Forbrich

Wieleń wpisany w Puszcę Notecką

Wieleń to stary gród nadnotecki, położony w północno-zachodniej części województwa wielkopolskiego, w dolinie Noteci. Etymologia ludowa wywodzi nazwę Wieleń od wielu jeleni żyjących w okolicznej puszczy. Druga hipoteza wywodzi najstarszą formę wyrazową od starosłowiańskiego imienia Wielisław. Najbardziej przekonujące wydaje się jednak stwierdzenie, że Wieleń jest nazwą topograficzną, oznaczającą kraj pagórkowaty albo gród na wzniesieniu. Ze względu na położenie przy przeprawie przez Notecę był ważnym grodem strategicznym w X-XII wieku broniącym pogranicza polsko-pomorskiego. Wzmiankowany przez Jana Długosza przy okazji omawiania walk Bolesława Krzywoustego nad Notecią w latach 1108-1109. Jako kasztelania wymieniony w 1213 roku. Gród wieleński, położony w niezaludnionych okolicach, miał przede wszystkim znaczenie strategiczne stając się ośrodkiem wymiany handlowej. Prawa miejskie nadane zostały w 1348 r. W 1458 roku w spisie miast wielkopolskich, które miały wystawić zbrojnych na wojnę pruską, zaliczony został do najmniejszych miasteczek zobowiązanych do wystawienia jednego zbrojnego. Z dziejami regionu związane były losy wielu polskich rodów szlacheckich i arystokratycznych. W 1515 r. Łukasz Górka oddając królowi Zygmuntovi Pobjedziska i dodając sumę 8 tysięcy florenów stał się właścicielem Wielenia. Następnymi właścicielami były kolejno rody: Czarnkowskich, Kostków, Grudzińskich, Działyńskich, Opalińskich i Sapiehów. Po pierwszym rozbiore Polski w 1772 r. miasto i okolice zostały włączone do Prus. W roku 1783 miasto nawiedza wielki pożar, w wyniku którego spaliła się połowa miasta z ratuszem i archiwaliami włącznie. Na mocy traktatu w Tylży z 7 lipca 1807 roku Wieleń włączono do Księstwa Warszawskiego. W XIX w. uregulowana została Notec. We wrze-

śniu 1894 roku otwarty zostaje pierwszy żelazny most na Noteci, a budowa Kanału Bydgoskiego spowodowała, że rzeka intensywniej była wykorzystywana jako droga wodna, dało to impuls do rozwoju wymiany towarowej przez Wartę i Odrę. W drugiej poł. XIX w. odnotowano dynamiczny rozwój miasta, wtedy to wybudowano w Wieleniu okazałe budynki publiczne i mieszkalne, czynne były fabryki musztardy i octu. Polski Wieleń w okresie międzywojennym miał charakter handlowo-rzemieślniczy. W tym też czasie Wieleń awansował do rangi miast o znaczeniu ponadlokalnym, poprzez ustanowienie w 1887 r. starostwa powiatowego, które utrzymało się do 1919 r. Po przetasowaniach I wojny światowej (1914-1918) i Powstania Wielkopolskiego (1918-1919) granica polsko-niemiecka przebiegała na Noteci, która dzieliła Wieleń na niemiecką część północną i południową część polską. Koniec okupacji hitlerowskiej to powrót Wielenia do Polski. Część północną i południową połączono w jedno miasto w 1977 r.

Układ przestrzenny miasta polega na jego prostopadłej do Noteci rozbudowie. Zachowany jest unikatowy, średniowieczny układ ulic miasta z godnymi obejrzenia obiektami architektonicznymi. Warto poznać najciekawsze „skarby” ziemi wieleńskiej. Jednym z nich jest kościół pw. Wniebowzięcia NMP i św. Michała Archanioła z XII w. w Wieleniu. Świątynię wybudowano w miejscu starego kościoła, który w 1615 r. Zofia z Herburtów Czarnkowska nakazała zburzyć i na jego miejscu postawić nowy, murywany. Został on poświęcony w 1632 r. Wybudowano go w stylu wczesnobarokowym, posiada prostą jednonawową bryłę z półkolistą apsydą, prezbiterium oraz usytuowaną od południa kaplicę pw. św. Stanisława Kostki z 1624 r. Wnętrze kryje cenne zabytki, m.in. wczesnobarokowy ołtarz pochodzą-

cy z warsztatu artysty gdańskiego Hermana Hana, renesansową ambonę, barokową chrzcielnicę i konfesjonały oraz liczne rzeźby i obrazy.

Na sklepieniu nawy znajduje się Adoracja Trójcy Świętej przez Wszystkich Świętych, w prezbiterium Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny i św. Michała Archanioła. Unikatem są zachowane freski dwunastu aniołów, tworzących typowy dla polskiej kultury sarmackiej konsort muzyczny, w tym instrumenty strunowe, dęte wspomagane parą kotłów i portatywem organowym oraz sopranem. Widać kunszt artystyczny i znajomość tematu autora wieleńskich fresków w zakresie XVI/XVII-wiecznej praktyki wykonawczej repertuarów zarówno sakralnego, dworskiego i wojskowego. Parafia została erygowana w XII w., a bywali w niej księżęta i hetmani Rzeczypospolitej.

Godnym uwagi obiektem w budownictwie barokowym Wielkopolski jest pałac Sapiehów, pobudowany w 1749 r., w otoczeniu ponad 7-hektarowy park z XVIII wieku. Interesującym zabytkiem w mieście jest Strzelnica z 1850 r., dawna siedziba Strzeleckiego Bractwa Kurkowego, którą staraniem Towarzystwa Miłośników Ziemi Wieleńskiej odrestaurowano w 1998 r. Miejscem godnym uwagi jest ówczesny Dom Pomocy Społecznej w Wieleniu, prowadzony od 1933 r. przez Zgromadzenie Sióstr Franciszkanek Rodziny Maryi. Obecny Dom znajduje się na terenie starego zamku, tzw. „Ostrowia.” Na tym terenie powstało w 1852 r. Pedagogium – Ostrowo, a w latach 1922-1930 funkcjonowało Męskie Gimnazjum Humanistyczne Wieleń-Ostrowo. Szkoła z internatem mieściła się w gmachach do dziś istniejących na tutejszym terenie noszącym prasłowiańską nazwę Ostrowo. Po likwidacji gimnazjum majątek zagospodarowały Siostry Rodziny Maryi na cele zakładu opiekuńczo-leczniczego. Teren otoczony jest zabytkowym parkiem z alejami spacerowymi. Współczesne oblicze gminy w znacznym stopniu ukształtowały warunki naturalne. Tutaj rozciągają się lasy Puszczy Noteckiej, słynące z obfitości runa leśnego, zwierzyny łownej i ukrytych w gęstwinie jezior. Teren gminy jest wyjątkowo urozmaicony i bogaty w walory przyrodniczo-krajobrazowe. Ponad połowę powierzchni gminy zajmują lasy, jedną czwartą grunty orne. Sąsiedztwo z gminami o wysokich walorach turystycznych, bliskość

Drawieńskiego Parku Narodowego, jak również brak uciążliwego przemysłu stanowią o szczególnej atrakcyjności tej, największej obszarowo gminy w Wielkopolsce, która ma 428,3 km² i ok. 13 tys. mieszkańców. Przez obszar gminy przebiegają linie kolejowe Tczew – Kostrzyn i Poznań – Szczecin oraz międzynarodowa trasa rowerowa R1 z Boulogne we Francji do Sankt Petersburga i Moskwy. Trasa przebiega przez miasto i teren gminy, którą tworzy 19 wsi sołeckich. Prawie 1000-letnie tradycje ziemi wieleńskiej znalazły swoje odbicie w kultywowaniu zachowań, które na trwałe wpisały się w życie tej społeczności. To tu mieszkańcy szczytą się własną tożsamością, dbają o miejsca pamięci, których jest tak wiele. Uważają, że historia, która ich otacza nie umiera, gdyż trwa w pamięci żywych. Społeczność

wieleńska z troską dba o pomniki powstańców wielkopolskich. Są to pomniki historii, których na tej ziemi jest tak wiele. Z wielką dumą Wieleniacy odnoszą się do pamięci olimpijczyka Józefa Nojiego, który został rozstrzelany pod ścianą śmierci na Pawiaku.

W 2011 roku odbyła się XXXII edycja Międzynarodowego Biegu Masyowego im. Józefa Nojiego. Głównym organizatorem imprezy jest Wieleńskie Stowarzyszenie Sportowe im. Józefa Nojiego w Wieleniu.

Impreza promuje sąsiadujące z sobą gminy: Drawsko, Krzyż Wlkp. i Wieleń, leżące w obrębie 25 km trasy Biegu im. Józefa Nojiego. W przeddzień sportowych zmagania w kościele parafialnym pw. św. Michała Archanioła w Wieleniu jest odprawiana uroczysta msza święta w intencji śp. Józefa Nojiego z prośbą o zdrowie dla wszystkich sportowców, działaczy sportowych i ich rodzin. Oficjalne otwarcie imprezy odbywa

Start do XXXI Masyowego Biegu im. Józefa Nojiego

się w Drawskim Młynie. W ceremonii otwarcia udział biorą zaproszeni goście, władze samorządowi, zawodnicy oraz kibice. Przedstawiana jest biografia i najważniejsze osiągnięcia sportowe Józefa Nojiego, który był obok Janusza Kusocińskiego najbardziej znanym polskim długodystansowcem lat 30. XX w. Wielokrotnie sięgał po najwyższe laury i bił rekordy zawsze w barwach narodowych. (...) W 1936 r. Józef Noji uczestniczył w Igrzyskach Olimpijskich w Berlinie, na których w biegu na 10 000 m zajął czternaste miejsce, a w biegu na 5 000 m – piąte miejsce. Podczas finału olimpijskiego w biegu na 5 000 m ustanowił rekord Polski. Był dziesięciokrotnym zdobywcą tytułu mistrza Polski.

Podczas imprezy można także zwiedzać stoiska promocyjne z pamiątkami z Wielenia oraz z wyrobami rękodzieła ludowego. Ekspozycje wystawiennicze przygotowują miejscowi kolekcjonerzy prezentując własne zbiory pamiątek. Okazuje się, że sport jest prawdziwym natchnieniem dla twórców ludowych. Najważniejsze jednak jest to, że impreza ta łączy pokolenia, zdaje się być ponadczasowa.

Ogólnopolski maraton w kolarstwie górskim Cross – Country „Michałki” w Wieleniu

Kolarstwo górskie jest dynamicznie rozwijającą się dyscypliną sportu. Wpływa na harmonijny rozwój organizmu, wyzwala zdrową rywalizację, a także pozwala cieszyć się pięknem przyrody. Atrakcyjna trasa po pagórkowatym terenie leśnym Puszczy Noteckiej i Puszczy nad Drawą, przebiegająca obok wielu jezior, stała się inspiracją dla stworzenia imprezy rowerowej o charakterze rekreacyjnym, kierowanej w szczególności do amatorów kolarstwa górskiego. Szybko okazało się, że pomysł był trafiony. Kolarstwo górskie, które jest sukcesywnie rozwijane na ziemi wie-

Wieleń – centrum

leńskiej, ma już swoją markę i przyczynia się do promocji walorów turystycznych regionu. Pod nazwą „Michałki” kryje się ogólnopolski przełajowy maraton rowerowy, organizowany cyklicznie w wielkopolskim Wieleniu. Impreza odbywa się zawsze w drugiej połowie września, w terminie możliwie zbliżonym do uroczystości odpustowych odbywających się w Parafii pw. Wniebowzięcia Matki Boskiej i św. Michała w Wieleniu. Pomysłodawcą „Michałków” jest entuzjasta turystyki, miłośnik sportów rowerowych, na co dzień lekarz stomatolog Tomasz Kaczmarek. Ponad dziesięć lat temu zaraził on swoją pasją innych zapaleńców, stał się liderem w organizacji imprez rowerowych w północnej Wielkopolsce. Najpierw jako członek Zarządu Uczniowskiego Klubu Sportowego „Płomień,” który działa przy Szkole Podstawowej im. Kazimierza Wielkiego w Wieleniu, a od 2006 roku Prezes Klubu. UKS „Płomień” Wielń jest głównym organizatorem „Michałków.” Członkami Klubu są przede wszystkim uczniowie i ich rodzice, a także przyjaciele, znajomi angażujący się w ramach wolontariatu w organizację imprez sportowych, przede wszystkim rowerowych na terenie miasta i gminy Wielń. „Michałki” początkowo organizowane były jako zawody rowerowe w Dębogórze. Pierwsze wyścigi cross country odbyły się w 2001 r. Kilka lat później okazało się, że ta impreza powinna mieć szerszy wymiar. „Michałki” z roku na rok stawały się coraz bardziej popularne, wytyczono nowe trasy, coraz więcej potrzeba było wolontariuszy, m.in. do zabezpieczenia trasy i sprawnego funkcjonowania biura zawodów. Organizatorzy nie szczędzili sił, aby za każdym razem zadowoleni byli zarówno kolarze, jak i kibice. I stało się jasne, że dotychczasowe wyścigi trze-

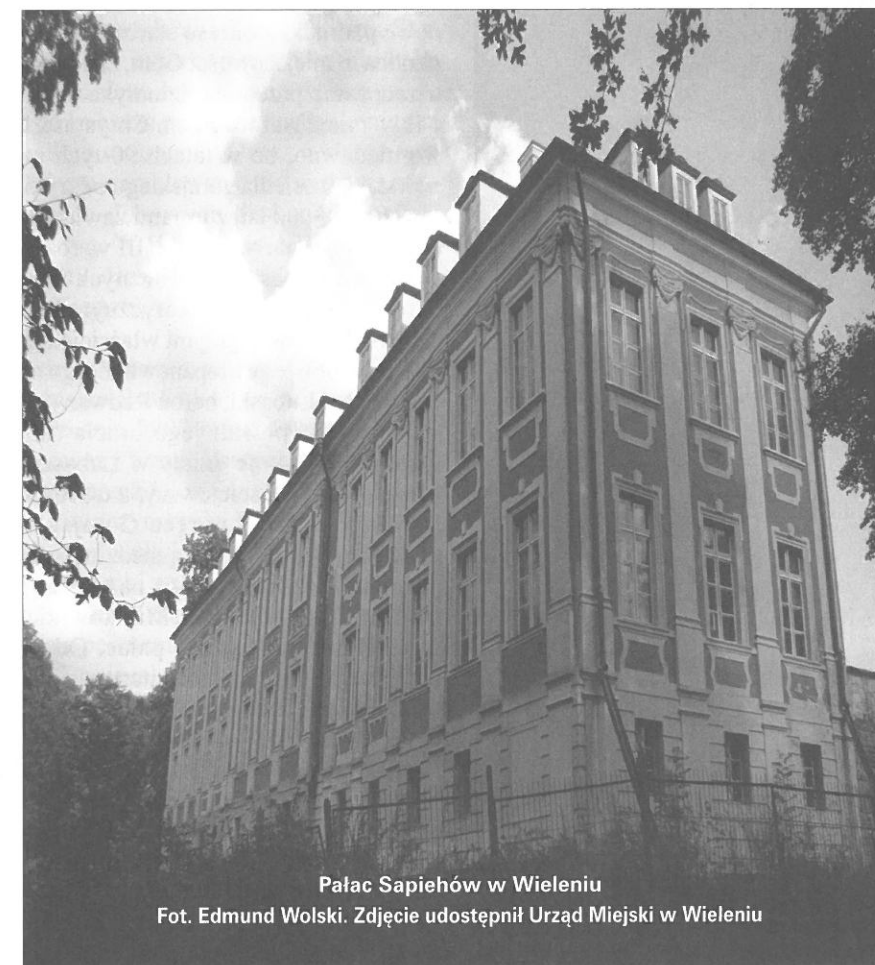
ba było w końcu zastąpić maratonem. Pierwszy w Wielkopolsce ogólnopolski maraton w kolarstwie górskim „Michałki” odbył się 25 września 2004 r. w Wieleniu. Była to wyjątkowo udana impreza, w której również lekarze i medycy rywalizowali o tytuł Mistrza Polski MTB. Od tamtej pory, na „Michałkach” w Wieleniu spotykają się Mistrzowie Polski, w różnych kategoriach. Zawodnicy mają do wyboru trasy o długości: 100 km (Giga), 57 km (Mega), 30 km (Mini). Frekwen-

cja oscyluje w granicach 350-400 zawodników. Ranga imprezy i frekwencja udziału sprawiła, że każdego roku w organizację zaangażowanych jest blisko 100 osób. Wsparcia udzielają zarówno osoby prywatne, jak i instytucje.

Hanna Forbrich
Inspektor ds. promocji i rozwoju gminy
Urząd Miejski w Wieleniu

Bibliografia:

- Kazimierz Kozłowski, *Wieleń. Przeszłość i współczesność*, WAP Dokument, Szczecin 1998.
Katalog zabytków sztuki w Polsce. Tom V Województwo poznańskie, zeszyt 2 powiat czarnkowski, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1966, s. 16.
 Maria Bogucka, Henryk Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Ossolineum, Wrocław 1986.
Wielkopolska – Polska Znana i Nieznana, 2010 Pomorska Oficyna Wydawniczo-Reklamowa s.c.
 Materiały promocyjne Gminy Wielń.

Pałac Sapiechów w Wieleniu
Fot. Edmund Wolski. Zdjęcie udostępnił Urząd Miejski w Wieleniu